

زیبایی شناسی شهر از منظر اسلام

محور آیات شهر

شهر به صورت کلی از دو بخش عمده ظرف و مظلوف تشکیل شده است. مظلوف شهر حاوی بعد معنوی انسان است که به عنوان مهم ترین عامل و اصلی ترین جزء پدید آورنده شهر ایفای نقش می نماید و شهر زیستگاه و مکان فعالیت های او می باشد که در دو گروه اصلی شهروند و مدیر شهر قابل طبقه بندی هستند. قوانین، آداب و رسوم، شیوه ها، رفتار و اخلاق اهل شهر محتوای شهر را تشکیل می دهند، بر کالبد شهر تاثیر می گذارند و رابطه اهل شهر و اجزای شهر با یکدیگر، با طبیعت و همچنین با ساخته های انسان و هستی در قلمرو های مختلف معنوی و مادی حیات را تنظیم می نماید. مظلوف شهر شامل اصول حاکم بر بعد معنوی شهر نیز می باشد که به نوبه خود متاثر از دیگر عوامل سازنده محتوای شهر می باشند.

ظرف شهر که همان کالبد و بعد مادی شهر است شامل انسان با بعد مادی و جسمانی، مصنوعات ساخت انسان، طبیعت و روابط حاکم میان این اجزای مادی است. کالبد شهر متاثر از تمام عوامل موجود به عنوان ظرف و مظلوف شهر و همچنین شرایط خاص محیطی، اقتصادی، فنی، علمی و هنری است.

محور آیاتی که خداوند پیرامون شهر بیان داشته است را می توان شامل چهار محور دانست که ابتدا به نقش انسان و نیازها و تاثیرات متقابل شهر و انسان می پردازد. دسته دوم به تاثیرات محیط طبیعی بر شهر پرداخته است. دسته سوم اصول کالبدی پیشنهادی قرآن برای شهر و دسته چهارم اصول معنوی پیشنهادی قرآن برای شهر است.

انسان

انسان به عنوان مهمترین جز سازنده شهر که به لحاظ مادی و معنوی هم بر کالبد و هم بر محتوای شهر تاثیرگذار است، شناخته می شود. انسان به دلیل داشتن ساحت های متفاوت حیات و ابعاد مختلف می تواند تاثیراتی در عرصه های مختلف شهرداری داشته باشد. اگر کالبد شهر را متاثر از بعد مادی انسان در نظر گرفت، می توان به آیاتی از قرآن توجه کرد که در آنها خداوند به آفرینش انسان و زیبایی های خلقت او متذکر می شود و نشانه بزرگی و قدرت شهرها را وجود جمعیت فراوان انسانها ذکر می کند که با صورتهایی متفاوت و اندامهایی متوازن در اقصی نقاط دنیا آنها را پراکنده ساخته است.

بر آورده شدن نیازهای انسان در شهر

نیازهای مادی و روانی انسان باید با زندگی در شهر تامین شود. خداوند در سوره بقره آیه ۶۱ به بنی اسرائیل می فرماید به شهرها گام بگذارید که در آنجا همه نعمات و غذاها هست. از میان آیاتی که در آنها به شهر اشاره شده است، در سوره زخرف آیه ۱۱ در کنار سخن از شهر سخن از مرکب هایی به میان می آورد که خداوند برای پیمودن راه های دریایی و خشکی در اختیار بشر گذارده، و به راستی وجود این مرکبها فعالیت انسان و گسترش زندگی او را چندین برابر می کند، و حتی مرکبهای سریع السیر امروز که با استفاده از خواص موجودات مختلف در اختیار انسان قرار گرفته را نیز از الطاف آشکار خداوند می داند، وسایلی که چهره حیات او را به کلی دگرگون ساخته و به همه چیز سرعت بخشیده، و برای او همه گونه آسایش به ارمغان آورده است. آیه ۷ سوره نحل نیز در کنار اشاره به واژه شهر به سراغ توجه دادن بندگان به سوی گروهی از حیوانات می رود که برای سواری انسان از آنها استفاده می شود و می فرماید (خداوند اسبها و استرها و الاغها را آفرید تا شما بر آن سوار شوید، و

هم مایه زینت شما باشد) در حقیقت زینت این حیوانات یک نوع زینتی است که اثر آن در زندگی اجتماعی ظاهر میگردد. همچنین افکار را به وسائل نقلیه و مرکبهای گوناگونی که در آینده در اختیار بشر قرار میگیرند و بهتر و

خوبتر از این حیوانات می توانند سیستم حمل و نقلی را ایجاد کنند، متوجه میسازد و می فرماید خداوند چیزها (وسائل نقلیه دیگری) می آفریند که شما نمیدانید (ویخلق ما لاتعلمون) آیه ۷ سوره نحل در بخش جالب و مهمش به فوائد مختلفی که از حیوانات عاید می شود،

اشاره دارد که شامل پوشش و وسائل دفاعی برای انسان در برابر گرما و سرما، چادر هایی برای اسکان موقت، و در درجه بعد فرآورده های لبنیاتی است که از آنها تولید می شوند، سپس از گوشتشان و سرانجام باربری آنها را نیز مورد توجه قرار می دهد. بنابراین تامین نیازهای انسان در شهر از اهمیت ویژه ای برخوردار است و تامین این نیازها به ویژه نیازهای حرکتی شهر که با حمل و نقل مناسب تامین می شود، می تواند تاحدی توزیع مناسب زیرساختی و برقراری عدالت اجتماعی را دارا باشند و آسایش و راحتی بیشتری برای شهروندان فراهم می نماید. خداوند آثاری را که ارضای نیازهای انسان بر انسان می گذارد و بر شهر می گذارد را تحت عنوان زینت بیان می دارد. نه تنها انسان توسط بعد کالبدی خود به عنوان جزئی از شهر ایفای نقش می نماید، بلکه تامین نیازهای مادی و روانی انسان نیز در شهر تاثیراتی میگذارد که خداوند به عنوان زیبایی از آنها یاد می نماید.

اصول کالبدی پیشنهادی قرآن برای شهرها

خداوند در داستانهای مختلفی به بیان ساختار شهرها در گذشته می پردازد مانند این که

- شهرها برای امنیت بیشتر به صورت مرکزگرا ساخته شوند .
- شهرها دارای یک مکان مذهبی بوده اند مانند: معابد و دیرها، بیت المقدس، مسجدالحرام .
- شهرهای پر قدرت دارای باغ های انبوه و پرثمر بوده اند .
- شهرهای پر قدرت دارای نه‌رهای زیبا و پرآب بوده اند.
- وجود وسایل حمل و نقلی در شهرها .
- وجود ردیف ستونهای بلند .
- وجود نعمات و روزی های فراوان در شهرها.

علاوه بر عواملی که ذکر گردید عواملی هستند که علاوه بر تاثیرشان بر کالبد شهر به عنوان بعد معنوی شهر و محتوای شهر تلقی می گردند.

اصول معنوی پیشنهادی قرآن برای شهرها

امنیت

اصول معنوی در شهر توسط حاکم شهر اجرا می گردد و اهالی شهر ملزم به اجرا می شوند. تا در سایه آن از منفعت های بسیار برخوردار شوند. حضرت ابراهیم(ع) در آیه ۳۵ سوره مبارکه ابراهیم نخستین تقاضایی را که در سرزمین مکه از خداوند نمود، تقاضای امنیت بود. این نشان می دهد که نعمت امنیت نخستین شرط برای زندگی انسان و سکونت در یک منطقه و برای هر گونه عمران، آبادی، پیشرفت و ترقی است. اصولا شهر و دیار و کشوری که فاقد نعمت امنیت است همه نعمتها مانند مسائل رفاهی و مواهب مادی و معنوی را از دست خواهد داد. سوره بقره آیه ۱۲۶ نیز اشاره به این مطلب دارد که امنیت سبب ایجاد اقتصاد سالم می گردد. خداوند در سوره یوسف آیه ۹۹ می فرماید هنگامی که خانواده حضرت یوسف (ع) بر او وارد شدند گفت: «همگی داخل مصر شوید، که انشاء الله در امن و امان خواهید بود»: مصر در حکومت، حضرت یوسف حکومتی عالم و عادل، امن و

امان گشته بود و یوسف می خواهد بگوید دیگر در سرزمین مصر آن خودکامگی ها، جنایتها، استثمارها، خفقان ها و شکنجه ها همه از میان رفته است و محیطی است کاملاً امن و امان. در یک محیط نا امن، نه اطاعت خدا مقدور است و نه زندگی توام با سربلندی و آسودگی فکر، و نه تلاش و کوشش و جهاد برای پیشبرد هدفهای اجتماعی. آیه ۱۱۲ سوره نحل می فرماید تا امنیت نباشد کسی اطمینان به ادامه زندگی در محلی پیدا نمی کند، تا این دو نباشند کسی علاقه مند به تولید و سر و سامان دادن به وضع اقتصادی نمی شود. امنیت همچنین عدالت را نیز به همراه دارد. شهر سبا در آیه ۱۵ سوره سبا نیز پاک از دزدان و ظالمان و از ناامنی و وحشت معرفی می گردد.

عدالت

از دیگر اصول معنوی حاکم بر شهر، اقتصاد سالم است که به دنبال آن عدالت اجتماعی حاصل می گردد. در آیه ۸۵ سوره بقره می فرماید زکات بپردازید (وأتوا الزکاة) که این امر سبب تقویت بنیه مالی هر ملت و از بین بردن فاصله طبقاتی آنان می گردد. همچنین در زنده نگاه داشتن روح آن ملت سهم فراوانی دارد. آیه ۷ سوره حشر می فرماید: آنچه را خداوند از اهل این آبادیها به رسولش بازگرداند، از آن خدا و رسول و خویشاوندان او، و یتیمان و مستمندان و در راه ماندگان است، تا (این اموال عظیم) در میان ثروتمندان شما دست به دست نگردد! آنچه را رسول خدا برای شما آورده بگیرید (و اجرا کنید) و از آنچه نهی کرده خودداری نمایید؛ و از (مخالفت) خدا بپرهیزید که خداوند کیفرش شدید است.

ترکیب وجوه زیبایی و شهر و استخراج اصول اسلامی زیباسازی شهر

شهرها گوشه کوچکی از قدرت نمایی خداوند متعال در عرصه زندگی دنیایی هستند. لذا هرچه زیباتر باشد به خدا نزدیک ترند. شهرها هنر انسان در پیدایش تمدن هستند و نباید آنرا ایده ای دست نیافتنی قلمداد کرد. هنرنمایی خداوند متعال در اسرار طبیعت، راز و رمز فراوانی دارد که رمزگشایی هر کدام از آنها تحولی عظیم از طبیعت برای افزایش بهره وری انسان است. با این وصف شهرسازی باید در جهت دادن و خلاقیت و ارائه خط سیر، با صنع الهی و خلاقیت خداوند و پویایی نسبت مستقیم داشته باشد. خداوند در قرآن کریم در بعثت انبیا و مکاتب آسمانی، سعادت انسان را در دوری گزیدن از روزمرگی، پوچی و تعلقات دنیوی دانسته است. این شیوه الهی است، شهر اسلامی باید این خصیصه را داشته باشد و انسان همواره به سمت تکامل سوق دهد. همان طور که مشاهده گردید آیات و روایات و احادیث فراوانی درباره چگونگی شکل گیری و ایجاد جامعه ای مبتنی بر ارزش های زیبایی وجود دارد که با استفاده از این رهنمودها می توان ساختار شهرهای زیبا و بهره مندی از آن را بنیان نهاد. تحقق شهرهای زیبا، ارزش گذاری به مقام انسان و جایگاه او در تسلط بر مخلوقات عالم است.

زهرا رضاپور منفرد / کارشناس ارشد معماری